

Sociální prognózování v socialistických zemích

Pro soudobý společenský výzkum se stále naléhavějším úkolem stává hluboká konkrétní analýza dynamiky společenských procesů a vědecky spolehlivější poznání těmito procesy vytvářených budoucích stavů vývoje společnosti.

Revoluční změny podmínek společenského života, narůstání složitosti vzájemných vazeb a souvislostí různých oblastí vývoje i nesporné zrychlování průběhu sociálních procesů, způsobené procesy historických transformací společenských a výrobních vztahů i procesy vědeckotechnického vývoje, neustále produkují kvalitativně nové a složitější problémy. Cílevědomé a účinné řešení těchto problémů na vědecké a skutečně celospolečenské plánovitě základně vyžaduje řadu předpokladů — jedním z nich je nezbytnost vědeckého předvídání a konkrétního prognózování perspektiv vývoje celé společnosti i jejích jednotlivých oblastí. Právě v podmínkách socialistických zemí se výzkum sociálního prognózování stává skutečností, která výrazně působí na další rozvoj vědeckého poznání a řízení dynamiky společenského pohybu.

Obecná charakteristika soudobého rozvoje sociálního prognózování v socialistických zemích

Úvahy o teoretických problémech a metodologických přístupech marxistického sociálního prognózování se začaly intenzivně rozvíjet během druhé poloviny šedesátých let — po Sovětském svazu, Německé demokratické republice a Polsku i u nás, v Maďarsku, Rumunsku i Bulharsku. Lze říci, že zatímco v počátečním období tohoto rozvoje se prognostické výzkumy soustřeďovaly spíše na technické a ekonomické otázky společenského růstu a akcentovaly především ekonomická hlediska, dochází v poslední době k rozšíření přístupu ve směru široce sociálním, především v souvislosti s úsilím marxistického společenského výzkumu o celkové postižení dynamiky procesů vývoje socialistické společnosti v konkrétně historickém rámci podmínek jeho současné etapy a o vědecky všestrannou analýzu společenských a lidských souvislostí v této etapě výrazně působící vědeckotechnické revoluce.

Ve spojení s vytvářením dlouhodobé strategie společenského vývoje v podmínkách rozvinutých socialistických společenských vztahů, jejich prohlubování a intenzifikace, spolu s úsilím o stále efektivnější využívání vědeckotechnického pokroku narůstá v posledních letech v SSSR a v dalších zemích socialistické

soustavy zájem vědců z různých vědních oborů o problematiku konkrétního předvídání a prognózování téměř všech oblastí společenského života v jejich komplexních vazbách.

Za bezprostřední stimuly této aktivity lze mimo jiné považovat také rozvoj teorie a praxe socialistického plánování (a to zejména v souvislosti s úsilím o jeho další zkomplexnění ve smyslu plánování celospolečenského a o další zvýšení jeho vědecké úrovně) na straně jedné i vlastní rozvoj marxisticko-leninské sociologie a sociálního výzkumu na straně druhé (a to nejen z hlediska zdokonalení jejich poznávací funkce, ale také jejich vlastní společenské účinnosti).

Praxe socialistické společnosti, její skutečné dynamiky a všestranný rozvoj vyžadují ve stále větší míře cílevědomou a reálnou perspektivní anticipaci tohoto rozvoje, jeho řízení a plánování na základě vědeckého poznání současných i budoucích společenských procesů. Proto omezovat smysl sociálního prognózování jen na prosté odhalování a popis existujících trendů a procesů společenského vývoje bez užší souvislosti celého výzkumného procesu s perspektivním řízením a plánováním konkrétních oblastí sociálního vývoje, bez vazby na společenskou praxi socialistické společnosti, by bylo orientací neadekvátní.

Ve svém celku tvoří sociální prognózování rozsáhlý komplex výzkumů, vnitřně složitě strukturovaný. Z věcného hlediska je předmětem prognostických výzkumů složitá síť dynamických procesů probíhajících v různých oblastech společenského systému, jejichž závislosti formují ve vzájemném působení danou měrou, směrem a tempem další pravděpodobný perspektivní vývoj tohoto systému; cílem prognózování je pak vyjádření různých pravděpodobných alternativních stavů společenského vývoje a jeho dílčích oblastí v určitém, víceméně konkretizovaném časovém horizontu.

Z metodologického hlediska lze strukturu tohoto komplexu dialekticky nahlížet jak v jeho jednotě — zejména v aspektech obecné základny vědeckého předvídání a sociálního prognózování, která je tvořena teorií marxismu-leninismu a některými obecně vědními poznávacími principy, logickými přístupy a metodami prognostiky —, tak v nezbytné specifice diferencovaných metodologických přístupů jednotlivých vědních disciplín k prognózování, specifice, jež vyplývá z různorodosti problematiky a relativní rozdílnosti ve stupni jevové složitosti zkoumané reality. Syntéza dílčích přístupů a jejich výsledků na určité úrovni vypovídací schopnosti výsledné

prognostické informace je nezbytným předpokladem poznávací úrovně prognóz i jejich praktické využitelnosti ve sféře společenského řízení a rozhodování.

V této souvislosti je ovšem třeba dodat, že komplexní přístup k sociálnímu prognózování představuje právě v metodologickém ohledu dosud velice složitý a nikoli plně vyřešený problém, jehož objasnění si vyžádá ještě mnoho úsilí a experimentování v celé řadě otázek (např. problematika interdisciplinarity, otázky vhodné kombinace různých metod a technik v závislosti na specifice objektu prognózy, problematika systémové analýzy, dynamického modelování a simulace při jejich aplikaci na předvídaní složitých sociálních procesů aj.).

V rámci dalšího prohlubování marxistickoleninské teorie a metodologie sociálního prognózování se také v socialistických zemích úspěšně rozvíjí stále hlubší a všestrannější kritická analýza nemarxistických koncepcí sociálního předvídaní a praxe prognózování v podmínkách soudobé kapitalistické společnosti (z četných článků a publikací zabývajících se kritickou analýzou a hodnocením přístupů buržoazní futurologie uvádíme zejména tyto práce z posledního období: A. Bönisch, *Futurologie. Eine kritische Analyse bürgerlicher Zukunftsforschung*, Berlin 1971; J. P. Ožegov, *Problema predviždenija v sovremennoj buržuaznoj ideologii*, Novosibirsk 1971; J. P. Modržinskaja, C. A. Stěpanjan, red., *Budušee celovečeskogo obščestva. Kritika sovremennych buržuaznych filosofskich i socialno-političeskich koncepcij*, Moskva, Progress 1971).

Souhrnně je možno říci, že ve všech uvedených aspektech — dalším rozvíjení teoretické a metodologické základny marxistickoleninského sociálního prognózování, nepřetržité kritické analýze a hodnocení buržoazní futurologie a prognostiky a konečně zkoumání komplexních vazeb mezi prognózováním, řízením a plánováním sociálních procesů spojeném s hledáním stále efektivnějších cest jejich společenské aplikace — nacházíme hlavní obecné rysy, společné pro přístup k sociálnímu prognózování v socialistických zemích.

Rozdíly v pojetí sociálního prognózování v socialistických zemích¹

Specifické rysy v přístupech k výzkumu sociálního prognózování, dané v jednotlivých socialistických zemích namnoze také specifickými podmínkami jejich historického a sociálně ekonomického vývoje, se projevují zejména v dosavadní koncepci a v převažujícím věcném zaměření tohoto výzkumu i v jeho organizaci.

Sovětský svaz

Přístupy k problematice sociálního prognózování v SSSR mají dnes již historickou tradici. Četné úvahy o vědeckém prognózování se rozvíjely pod vedením V. I. Lenina a v úzké

souvislosti s počátky vědeckého plánování společenského rozvoje již na samém počátku existence mladého sovětského státu. V rámci plánovací činnosti vycházející z marxistickoleninské teorie vědeckého předvídaní došlo během dvacátých a třicátých let k řadě praktických prognostických projektů a experimentů, zaměřených především na otázky efektivního rozvoje vědeckovýzkumné základny, sociálních souvislostí technických a organizačních inovací a jejich důsledků pro další rozvoj sovětské společnosti, využitelnosti prognóz v národohospodářském plánování. Na prakticky se rozvíjející základně sovětského prognózování aktivně participovala celá řada vynikajících vědců, předních vedoucích a řídicích pracovníků i umělců — například S. G. Strumilin, M. Kržižanovskij, A. F. Ioffe, A. M. Gorkij, A. Vinter, L. M. Sabsovič, N. Mesčerjakov, V. Parin, M. Leonov, A. P. Dobženko a další. Tyto tradice sovětského prognostického myšlení průkopnického charakteru se staly významným činitelem dalšího rozvoje vědeckého předvídaní a prognózování společenského rozvoje za socialismu.

Od konce padesátých a počátku šedesátých let — spolu se zvyšováním vědecké úrovně plánování — začala v SSSR vzrůstat úroveň konkrétní analýzy různých aspektů společenského pokroku a vývoje, dalších perspektiv mezinárodního dělnického a národního osvobozenického hnutí v kontextu vývoje mezinárodních vztahů, jakož i komplexních společenských souvislostí vědeckotechnického pokroku apod. Po XXII. sjezdu KSSS došlo k zahájení nové, soudobé etapy v rozvoji vědeckého sociálního prognózování, jehož cílem je komplexní analýza perspektivních problémů společenského, ekonomického, vědeckotechnického i politického vývoje. Tak například v letech 1967—68 se v SSSR konalo několik vědeckých symposií o sociálním prognózování, zaměřených na otázky metodologie prognózování, problematiku sociálně ekonomického i vědeckotechnického prognózování a otázky sociálního modelu budoucích měst.

Vedle řady vědeckovýzkumných středisek a různých vědních oborů, využívajících nejnovějších matematických postupů a technických prostředků (zejména kybernetiky, operačního výzkumu, ekonometrie apod.), působily na další formování výzkumu sociálního prognózování významnou měrou také sovětská sociologie a společenskovědní fronta vůbec. Mezi nejvýznamnější výzkumná střediska zaměřená na problematiku sociálního prognózování patří dnes především oddělení sociálně ekonomického předvídaní Ústavu mezinárodního dělnického hnutí v Moskvě a oddělení vědeckého předvídaní Ústavu konkrétních sociálních výzkumů AV SSSR.

Pro sociální prognózování v Sovětském svazu je charakteristické pojetí prognostických výzkumů na široké frontě — prognózování sociálních aspektů vědeckotechnického rozvoje a ekonomiky, demografických a etnických procesů, rozvoje společenských vztahů

¹ V našem přehledu se omezuje pouze na Sovětský svaz, Polsko a NDR. o nichž máme v tomto směru relativně nejvíce informací.

a přeměn sociální struktury, vzdělání, zdravotnictví, urbanismu, vnitřní a zahraniční politiky, vojenství, ovládnutí země a kosmu. Problematika sociálního prognózování tak souhrnně postihuje komplexní okruhy problémů a souvislostí vývoje různých sfér společenského života [2].

V současné době je v SSSR poměrně široce rozpracována speciální oblast *vědeckotechnického prognózování*, a to především metodologicky, ale také v řadě dílčích problémů již prakticky. V této oblasti dochází k aplikacím a zdokonalování speciálního metodologického aparátu, včetně využívání souhrnných metodik i dílčích formálních technik. Z řady prací zaměřených na tuto sféru lze uvést zejména publikace, jež se kromě věčných otázek prognózování rozvoje vědy, techniky a ekonomiky zabývají též metodologií prognózování (D. Gvišiani - V. Lisičkin: *Prognostika*. Moskva, Znaniye 1968; A. Fesenko - V. Lisičkin: *Prognozirovanije naučno-těchničeskogo progressa*. Moskva, Nauka 1968; G. M. Dobrov: *Prognozirovanije nauky i tehniki*. Moskva, Nauka 1969; S. Jampolskij - F. Chiljuk - V. Lisičkin: *Problemy naučno-těchničeskogo prognozirovanija (Metodologičeskije aspekty)*. Moskva, Ekonomika 1969; sborník ze symposia RVHP o vědeckotechnickém prognózování v Moskvě, shrnující sovětské, polské, německé, rumunské, bulharské a jugoslávské stati: *Téorija i praktika prognozirovanija razvitiija nauki i tehniki v stranach - členach SEV*. Moskva, Ekonomika 1971.

Sociální prognózování v užším smyslu, nazývané též prognózováním *sociologickým*, je v sovětské sociologii koncipováno především v rámci výzkumu společenských věd a detailně kategorizováno na bázi jednotlivých úrovní přístupu sociologie jako vědy. Podle M. N. Rutkeviče [6] z Ústavu konkrétních sociálních výzkumů AV SSSR jsou takto rozlišovány celkem tři hlavní úrovně sociologické analýzy, jež představují zároveň základní úrovně přístupu k sociologickému prognózování: obecná sociologická teorie, dílčí sociologická teorie a konkrétní empirický výzkum. Na úrovni obecné sociologické teorie lze vytvářet „globální“ prognózy vývoje společnosti (jako příklad autor uvádí prognózu životního způsobu), jež mají rozhodující metodologický význam, neboť umožňují a podmiňují konstrukci dílčích prognóz jednotlivých sfér společenského života. Prognózy prvního typu jsou úzce spjatý s celostátními dlouhodobými, pětiletými a ročními plány hospodářského a kulturního rozvoje. Konkrétním příkladem takové dlouhodobé sociální prognózy globálního typu v SSSR je současný výzkum a příprava projektu komplexního prognózování životního způsobu s přihlédnutím k rozvoji vědy, techniky, životní úrovně, rodinných vztahů, urbanistiky a stavebnictví, zdravotnictví a kultury. Tímto výzkumem se zabývá Ústav konkrétních sociálních výzkumů AV SSSR v Moskvě, který rovněž částečně participuje na vypracování komplexní prognózy sociálně ekonomického rozvoje sovětské společnosti do roku 1990.

Na úrovni dílčí sociologické teorie lze zpracovávat prognózy vývoje jednotlivých sociál-

ních jevů (například sociálních důsledků vědeckotechnického pokroku, vývoje sociální struktury, rozvoje kultury, vědy, vzdělání, umění apod.). Při prognózování těchto dílčích oblastí společenského života je ovšem nezbytné chápat je v kontextu celkového vývoje sociálního systému jako jeho strukturních částí; na této úrovni je také možno zpřesňovat a zdokrobňovat plány, účelně konfrontovat a spojovat hlediska a poznatky sociologie s poznatky a přístupy ostatních společenských věd ve smyslu jejich vzájemného doplňování a v souladu s cílem prognózování.

Sociologické prognózování na obou úrovních musí využívat materiálu konkrétních sociologických výzkumů, jež poskytují reálný obraz živé skutečnosti a umožňují odhalení zárodečných elementů dalšího vývoje, resp. i vytváření přesnějších modelů prognózovaných jevů v určitém období, což umožní postihnout jejich vývojové tendence, na druhé straně však empirický záběr na této „mikro-úrovni“ sám o sobě neumožňuje zvýšení přesnosti a spolehlivosti sociálních prognóz, pokud nevychází z dostatečné analýzy a prognózy složitějších sociálních systémů (v této souvislosti se konkrétní empirické výzkumy v SSSR osvědčily například v rámci prognózování a plánování sociálního rozvoje pracovních kolektivů, závodů i regionálních a urbanistických jednotek).

Závěrem je možno říci, že současné úsilí na poli sociálního prognózování v SSSR je výrazně charakterizováno zejména programem perspektivního řešení složité úlohy — stále konkrétnějšího a efektivnějšího spojování prognóz vědeckotechnického vývoje s prognózami společensko-ekonomického a kulturního vývoje, s cílem vytvořit tak ucelenější a operativnější představu o společenském pohybu v příštích desetiletích.

Polsko

Pro orientaci výzkumu problémů perspektivního rozvoje společnosti v Polské lidové republice byl od počátku aktivních prací v tomto směru charakteristický zájem o komplexní souvislosti sociokulturního a kulturního rozvoje polské společnosti v dynamice technického a ekonomického pokroku.

Konkrétní prognostické práce probíhají v Polsku v řadě organizací a ústavů již od konce šedesátých let. Hlavními koordinačními středisky těchto výzkumů jsou *Komise pro plánování při radě ministrů*, *Výbor pro výzkum a prognózy „Polsko 2000“* a *Komise pro vědu a techniku*. Všechny koordinační orgány mají společný zájem zaměřený na sestavování věcných prognóz v obecném rámci nastávající vědeckotechnické revoluce. Obecnou problematikou i konkrétními metodologickými otázkami sociálního prognózování se zabývá nově vzniklé oddělení *společenských prognóz Ústavu filosofie a sociologie PAV*, jehož týmy i jednotliví pracovníci se také aktivně podílejí na sestavování konkrétních sociálních prognóz. Zvláštností *Výboru „Polsko 2000“*, ustaveného Polskou akademií věd v r. 1969 za účelem koordinace při vytváření kom-

plexní soustavy prognóz polské společnosti pro období let 1985–2000, je přímá vazba interdisciplinárního výzkumu globálního perspektivního vývoje společnosti na bezprostřední úkoly praktické plánovací činnosti a společenské decize. Příčinou vytvoření rozsáhlého týmu, vedeného W. Nowackim (celkem 200 členů a spolupracovníků Výboru reprezentuje různé vědní disciplíny a společenské sféry), byla potřeba komplexního mezioborového přístupu k problémům perspektivního plánování, jehož náročnost v otázkách spolupráce kvalifikovaných vědců a odborníků z různých oborů by jen stěží umožňovala realizaci tak rozsáhlého a komplexního úkolu pouze v rámci určité plánovací instituce. Prognostické studie Výboru mají perspektivně řešit problémy zdrojů (materiálních i lidských) ekonomického růstu, dynamiky vývoje populace a spotřeby, sociálního rozvoje, sociálních institucí, práce a průmyslu, změn v systému společenských hodnot a aspirací, vzdělání, osvěty a kultury. Vzhledem k tomu, že tyto složité úkoly v nemalé míře závisí na vyřešení mnoha konkrétních problémů metodologie vědeckého předvídání a prognózování, byla ve spolupráci s Ústavem filosofie a sociologie PAV vytvořena stálá skupina pro zhodnocení dosavadních přístupů a metod prognózování [5].

Výsledky a dílčí studie jednotlivých výzkumných sekcí (sekce demografie, prostorové struktury a prostředí je vedena K. Secomskim, sekce společenského vývoje a sociologie J. Szczepańskim, sekce osvěty, kultury a vzdělání B. Suchodolskim, sekce surovinových zdrojů B. Krupińskim) jsou pravidelně publikovány ve zvláštních bulletiních Výboru. Souhrnná studie *Rozwój społeczny Polski w pracach prognostycznych* z r. 1971 podává obsáhlou informaci o dosavadních výsledcích práce Výboru, na níž se spolupodílely oddělení analýz a expertiz Ústavu filosofie a sociologie PAV a plánovací komise. Jsou zde analyzovány dílčí problémy dalších směrů sociálně ekonomického vývoje Polska, nastiňeny demografické prognózy Polska do r. 2000, prognózy vývoje a změn struktury zaměstnanosti, osvětového rozvoje, rozvoje sociální a kulturní infrastruktury a dynamiky sociálních potřeb, prognózy prostorového hospodářství a vývoje osídlení Polska do r. 2000 atd.

Jak bylo řečeno úvodem, celá soustava vědeckého předvídání dlouhodobého vývoje polské společnosti je dosud ve stavu rozpracovanosti, ve své první etapě, plánované Výborem „Polsko 2000“ na období 1970–1975. Jak bylo Výborem oznámeno, bude na konci této etapy publikována souhrnná zpráva analyzující zejména problémy dalšího vývoje sociální struktury, utváření sociálních potřeb a způsobu života, modelu kultury a osobnosti socialistického člověka, zdokonalování systému plánování a řízení různých sfér společenského života a prognózování rozvoje vědy [5].

Významná je v Polsku také výzkumná aktivita společenských věd — především v přístupech k obecným teoretickým a metodologickým otázkám sociálního předvídání. Například zájem sociologů o tuto problemati-

ku je již poměrně staršího data, zejména u J. Szczepańského (teoretické a metodologické problémy a souvislosti sociálního předvídání), S. Nowaka (metodologické otázky prognózování společenských jevů) nebo A. Kłoskowské (některé konkrétní otázky předvídání a plánování kultury a kulturního vývoje).

V současné době se teoretickými a metodologickými problémy společenského předvídání a prognózování intenzivně zabývá pracoviště Ústavu sociologie a filosofie PAV. Z původního střediska pro výzkum současné kultury zde pod vedením A. Sicińského vzniklo oddělení společenských prognóz, jež velmi úzce spolupracuje s dalšími institucemi a podílí se zejména na produkci Výboru „Polsko 2000“. Cílem práce tohoto výzkumného střediska je především zpracování podkladů umožňujících globálnější přístupy v oblasti hospodářského plánování [7]. Již v roce 1967 uspořádalo oddělení společenských prognóz konferenci na téma *Problémy předvídání budoucnosti a kulturní model*. Materiál z této konference byly publikovány ve čtvrtletníku *Kultura i społeczeństwo* 1967, č. 4 a 1968, č. 1, dále v knize A. Sicińského *Prognozy a nauka*. Varšava 1969 a v časopisech *The Polish Sociological Bulletin* 1967, č. 2 a *Analyse et Prévision* 5, 1967, č. 5. Další výzkumná činnost oddělení, plánovaná na období let 1970–75, je zaměřena na dva hlavní tematické okruhy: 1. *prognózování vývoje hodnotového systému polské společnosti v příštích 15–30 letech* (mezi dílčími problémy jsou např.: cíle a aspirace jako faktory společenských změn, vědeckotechnická revoluce a změny hodnotového systému, změny kulturního prostředí Polska, vývoj systému výchovy 1985–2000, změny ve struktuře spotřeby v závislostech na změně hodnotového systému apod.); 2. *metodologické problémy sociálního prognózování* (např. prognózy a společenské plánování, úloha modelů sociálních procesů při výzkumu budoucnosti, indikátory společenského vývoje apod.). Oddělení společenských prognóz organizuje také pravidelné interdisciplinární semináře v oblasti metodologie sociálního prognózování, na nichž participují kromě vědeckých pracovníků různých oborů a výzkumných pracovišť také plánovači a vedoucí hospodářství a řídicí pracovníci. Výsledky těchto výzkumů mají být postupně uveřejňovány v sérii publikací nazvané *Prognózy společenského vývoje a v r. 1975 souhrnně v publikaci Prognózy společenského vývoje v Polsku*. V r. 1972 byl vydán sborník prací oddělení s předmluvou A. Sicińského, nazvaný *Studia z prognostyki społecznej*, zaměřený zejména na metodologické otázky předvídání společenských jevů, role prognóz v plánování, teoretické problémy prognózování rozvoje osvětových potřeb, problematiku konstrukce simulačního modelu rozvoje polského vzdělávacího systému, otázky souvislostí mezi vzděláním a změnami sociálního statusu, otázky urbanizace a školství.

Německá demokratická republika

Výzkum společenského prognózování v Německé demokratické republice se ve svém dosavadním formování výrazně soustředil pře-

devším na klíčové problémy prognózování rozvoje výrobních sil socialistické společnosti, na analýzu komplexních vazeb ekonomického a technického vývoje ke struktuře společenských vztahů a na působení komponent tohoto vývoje ve sféře společenského vědomí a politické činnosti. Charakteristickou je dnes již také mimořádná míra institucionalizace prognostického výzkumu, která se projevuje téměř plně zorganizovanou sítí celostátní prognostické služby na různých úrovních společenského řízení od ÚV SED a rady ministrů až po velké průmyslové podniky a organizace. Na vyšších úrovních fungují speciálně sestavené komise pro vypracování různých dílčích odvětvových prognóz, na ostatních stupních společenského řízení existují speciální prognostické útvary (na úrovni ministerstev i jednotlivých velkých podniků a organizací).

U zrodu prvních symposií o vědecké prognostice v NDR, konaných již v r. 1966 [8], stála dvě vědeckovýzkumná střediska, která jsou dosud v popředí společenského prognózování: *katedra společenských věd ÚV SED*, vedená H. Edelingem, a *katedra plánování a prognostiky Ústavu pro socialistické řízení ekonomiky při Vysoké škole ekonomické v Berlíně*, vedená H. D. Hausteinem.

V souvislosti s praktickou orientací na ekonomické a vědeckotechnické aspekty předvídání společenského vývoje je v NDR rozpracováván významný problém komplexního pojetí společenských prognóz v makrosociálním rozsahu. Jeho hlavní zásady mohou být formulovány zároveň i jako zásadní fáze globálního prognostického postupu: 1. zařazení dílčích národohospodářských prognóz do celkového komplexu společenských prognóz; 2. zpracování výsledných prognóz systémového charakteru a jejich postupné propojení s globální národohospodářskou prognózou. V NDR dochází v poslední době právě v oblasti ekonomického a vědeckotechnického prognózování k matematické formalizaci některých postupů s využitím dílčích prognostických technik, podobně jako ve speciální sféře sovětského vědeckotechnického prognózování [4].

Složitá problematika komplexního přístupu k prognózování souvislostí trendů v oblasti sociálního a vědeckotechnického vývoje představuje jádro výzkumné orientace katedry společenské prognostiky Ústavu pro společenské vědy při ÚV SED. Dosavadní úsilí na poli marxistické sociální prognostiky v NDR, zaměřené na teoretické zvládnutí systémového pojetí dialektických souvislostí nutnosti a náhodnosti, struktury a dynamiky společenského pohybu a jeho zákonitostí, objektu a subjektu tohoto pohybu v kontextu rozvoje a prohlubování vyspělých socialistických společenských vztahů se nyní bude konkretizovat a zaměřovat na vědecké předvídání a prognózování jednotlivých subsystémů socialistické společnosti a jejich objektivních vzájemných vazeb z hlediska celého socialistického systému. H. Edeling ukazuje, že právě v tomto smyslu lze hovořit o komplexnosti jako o významném kritériu marxisticko-leninského sociálního prognózování. Komplexní prognózy rozvoje výrobních sil se proto v socialistické

společnosti nemohou omezovat na přírodovědecké a technicko-ekonomické aspekty. Musí kvantitativně i kvalitativně charakterizovat tendenci rozvoje lidské osobnosti a socialistické společnosti, vědeckotechnického a ekonomického pokroku — například v takových parametrech, jako jsou kvantitativní a kvalitativní potřeby budoucí kvalifikační struktury, jejich působení na rozvoj techniky a vědy, osídlení, dopravy, obchodu či kultury. Stejně jako v otázce prognózování vlivu budoucí techniky na psychofyziologický vývoj člověka či změn přirozených životních podmínek v souvislosti s rozvojem techniky a organizace průmyslové výroby apod. [3].

Na problematiku prognózování rozvoje vědy a perspektivní otázky organizace a řízení vědeckého výzkumu, na zkoumání role prognózování v kontextu vědecké organizace řízení a plánování socialistické společnosti se v poslední době zaměřuje výzkumná práce *prognostického oddělení Ústavu řízení a vědecké organizace NAV v Berlíně*, vedeného K. Wüstneckem.

Teoretickými a obecně filosofickými problémy vědeckého prognózování společenského vývoje se v NDR zabývá *oddělení vědecké prognostiky Ústavu pro filosofii NAV*, vedené A. Bauerem a V. Eichhornem; v řadě publikací jsou analyzovány klíčové obecné problémy, například základní gnoseologická a metodologická kritéria marxistického vědeckého předvídání, otázky subjekt-objektových vazeb při prognózování, určení charakteristických rysů sociální prognózy apod. [1].

Sociální prognostika je v NDR chápána především jako výrazná složka společenského řízení a plánování na všech jeho stupních — v tomto smyslu je také prohlubována nejen výzkumná základna, ale i celospolečenská organizace prognózování v míře odpovídající jeho komplexnímu pojetí.

* * *

V tomto stručném přehledu jsme se na základě dostupných informací pokusili podat určitý přehled o marxistickém sociálním prognózování v několika socialistických zemích. Ačkoli je patrné, že konkrétní sociální prognózování je v řadě ohledů teprve v počáteční fázi a mnohé problémy ještě čekají na své řešení, je možno již nyní vyjádřit přesvědčení, že existují teoretické, metodologické i organizační předpoklady pro jeho další rozvoj.

Oleg Suša

Literatura

- [1] Bauer, A. - Eichhorn, V., (eds.): *Philosophie und Prognostik*. Berlin, Dietz Verlag 1968.
- [2] Bestuzev-Lada, I. V.: *Okno v budouceje. Sovremennyye voprosy socialnogo prognozirovaniya*. Moskva, Nauka 1970.
- [3] Edeling, H.: *Prognozirovaniye i socializm*. Moskva, Progress 1970.
- [4] Hausteine, H. D.: *Ekonomická prognóza*. Praha, Svoboda 1972.
- [5] *Rozwój społeczny Polski w pracach pro-*

- gnostycznych. (viz předmluva W. Nowackého). Warszawa, Ossolineum 1971.
- [6] Rutkevič, M. N.: *Issledovanie buduščego. Filosofskie i sociologičeskie problemy*. Moskva, Institut konkrétných socialnych issledovanij 1972.
- [7] Siciński, A.: *Social Prognoses Division of the Institute of Philosophy and Sociology*. Kyoto, International Future Research Conference 1970.
- [8] *Wissenschaftliches Kolloquium der Sozialistischen Arbeitsgemeinschaft Wissenschaftsprognostik beim Staatssekretariat für Forschung und Technik*. Berlin, 24. 4. 1966 a symposium *Theoretische und methodologische Probleme der prognostischen Vorbereitung der Planung der technischen Revolution*. Berlin, Hochschule für Ökonomie 10. 11. 1966.

Zpráva ze semináře „Vědeckotechnický rozvoj a efektivnost národního hospodářství“ (konaného ve dnech 26.—27. března 1973 v Liblicích)

Úvodní slovo k celému semináři pronesl *František Kutta*; zdůraznil důležitost problematiky projednávané na semináři, která byla vyzdvížena jak na XXIV. sjezdu KSSS, tak na XIV. sjezdu KSČ, a to otázky zvýšení efektivnosti národního hospodářství.

Shrnu některé dřívější — převážně ekonomické — teorie efektivnosti a uvedl závěry K. Marxe o budoucím „uzlovém bodě“ růstu, kdy skutečně bohatství bude představováno spíše formou zázračné disproporce mezi vynaloženým pracovním časem a jeho produktem. Marx poukazoval současně na to, že volný čas se stává prostorem pro všestranný rozvoj člověka, který je všeobecnou cílovou funkcí společenského rozvoje. To jsou teoretické základy, z nichž vychází socialismus při určování svých cílových funkcí všestranného uspokojování potřeb a rozvoje pracujícího člověka.

Objektivní zákonitosti spojené s výsledky vědeckotechnické revoluce určují nové teoretické problémy, které lze řešit jen spoluprací různých společenských disciplín. Potřeba rozvoje samého člověka v období vědeckotechnické revoluce staví problém vztahů mezi ukazateli ekonomické a sociální efektivnosti a vyvolává nutnost vytvoření jejich dokonalých sociálně ekonomických ukazatelů. Je všeobecně známo, že nepropracovanost a nedostatečná exaktnost postižení sociálních stránek společenských jevů je značnou bariérou pro určování společenské efektivnosti.

Pro nás je základem pojetí společenské efektivnosti marxistická teorie reprodukce z jedné strany a teorie produktivity práce ze strany druhé. Růst společenské efektivnosti je v tomto pojetí totožný s růstem společenské produktivity práce na základě optimálního rozvoje všech faktorů živé i minulé práce. V makrosféře je známa sovětská teorie optimálního plánování; idea optimalizace je především promítnuta do systému společenských cílů, kde jednostranné kritérium zisku je nahrazeno celým systémem technicko-ekonomické

ko-sociálních parametrů. Optimalizace je spojena s komplexností; na jejím základě se kromě vývoje ekonomické stránky stává středem zájmu i stránka sociální. Jelikož hlavním faktorem společenského růstu je spolu s rozvojem vědy a techniky rozvoj samého člověka, dostává se do popředí řízení rozvoje všech sociálních podmínek existence pracujícího člověka.

Druhý den semináře byl věnován otázkám sociální efektivnosti. K této problematice byl předložen referát skupiny teorie sociálního plánování (M. Soukup, vedoucí, A. Filáček, M. Hurtová, M. Illner, V. Pernica) *Sociální efektivnost a sociální rozvoj*.

M. Soukup se ve svém vystoupení, jímž referát uvedl, věnoval některým obecným poznámkám k dané problematice. Rozvedl mimo jiné tyto myšlenky:

V souvislosti s vědeckotechnickou revolucí je pro současnou etapu vývoje lidské společnosti příznačný proces, kdy na jedné straně člověk stále hlouběji ovládá přírodu a na straně druhé ji současně rozrušuje, urychluje entropické procesy a vynucuje si tak vynalézání nových prostředků na řešení vzniklých problémů. Druhým příznačným procesem je vzrůst globálnosti sociosféry. Jedním z klíčových výzkumných problémů sociálního řízení je rozpracování teorie optimálního fungování socialistické společnosti. V centru je výzkum kategorie celospolečenské optimality; přesto, že není možno tento problém v současnosti řešit exaktními metodami, je jeho výzkum z heuristického hlediska významný.

Sociální plánování chápeme ve smyslu Marxově jako plánování, jehož cílem je vytvoření prostoru pro rozvoj člověka, nikoliv tedy jako pouhé prodloužení národohospodářského plánování, jako plánování sociálních faktorů výroby. Řízení lidí je zcela odlišné od řízení věcí; do řídicího procesu je třeba integrovat hodnotové orientace lidí. Jde o realizaci principu demokratického centralismu v dnešních podmínkách, ve kterých vysoká centralizace ve smyslu Leninova pojetí řízení mas vyžaduje, aby se tyto hodnotové orientace uplatnily jako silné zpětné vazby.

Předpokladem jakéhokoliv podstatnějšího zvýšení sociální efektivnosti je zlepšení lidských vztahů na všech úrovních — od mikroskupin až po globální systém společnosti. Odtud vyplývá, že řešení kteréhokoliv složitého společenského problému si vyžaduje také efektivní zlepšení vztahů v globálním systému společnosti. Potřeba zvýšit ekonomickou efektivnost vyžaduje podstatné zvýšení efektivnosti zejména nejvýznamnějších společenských podsystémů, na nichž do značné míry závisí dynamika společenského rozvoje — efektivnosti organizace a řízení, včetně řízení politického, efektivnosti vědy jakožto podstatného producenta znalostí aj.

S. Soukup věnoval potom značnou část svého vystoupení podstatným rozdílnostem v přístupech k řešení těchto problémů v Parsonsově teorii sociální akce a v díle Marxově.

Koreferát přednesl prof. *František Janda*, ředitel Institutu hygieny. Podstatný výtah z jeho vystoupení na téma *Tržba cílů ve sfé-*